



ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ

Журналга 1958 йил январда
Ойбек асос солган

Бир йилда олти марта чиқади

4
2024

Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси
Ўзбек тили, адабиёти
ва фольклори институти

Тошкент - 2024

Бош муҳаррир:

Низомиддин МАҲМУДОВ

Таҳрир ҳайъати:

Максуд АСАДОВ
Раҳматулла БАРАКАЕВ
Ғулом ИСМОИЛОВ
Баҳодир КАРИМОВ
Дурдона ЛУТФУЛЛАЕВА
Абдуваҳоб МАДВАЛИЕВ
(бош муҳаррир ўринбосари)

Сувон МЕЛИ
Ёрқинжон ОДИЛОВ
Манзура ОТАЖОНОВА
Эргаш ОЧИЛОВ

(масъул котиб)
Гулчеҳра РИХСИЕВА
Шомирза ТУРДИМОВ
Боқижон ТЎХЛИЕВ
(бош муҳаррир ўринбосари)

Алмаз УЛВИЙ
Бахтиёр ФАЙЗУЛЛОЕВ
Дурдона ХУДОЙБЕРГАНОВА
Жаббор ЭШОНҚУЛОВ
Бердак ЮСУФ
Улуғбек ҲАМДАМОВ
Хайрулла ҲАМИДОВ

Манзилимиз:
100060, Тошкент, Шахрисабз тор кўчаси, 5-уй
Телефон: (71) 233-71-44
E-mail: jurnal_uzlit@mail.ru

Ўзбек тили ва адабиёти
№ 4, 2024

Мухаррир Э. Очилов
Компьютерда саҳифаловчи Г. Эшмуродова

Журнал Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлиги томонидан
19.10.2017 йилда рўйхатга олинган.
Гувоҳнома №0053

АДАБИЁТ НАЗАРИЯСИГА ОИД ИЛК ДАРСЛИК

XX аср бошлари адабий ҳаёти бир қанча адабий ўзгаришларни бошдан кечирди: адабиётга Шарқдан кўра Ғарбнинг таъсири ошди, адабий тур ва жанрлар ўзгарди, янгиланди, аруз вазни ўрнига бармоқ, сочмалар кириб келди, образлар ва шоирнинг ифода услуби янгиланди, шеърга муносабат ўзгарди. Шу натижа ўлароқ янги адабий муҳит шаклланди ва бу муҳит, ундаги адабий асарлар қонуниятини ишлаб чиқиш зарурати туғилди. Абдурахмон Саъдийнинг "Амалий ҳам назарий адабиёт дарслари" дарслиги ана шу эҳтиёж натижаси сифатида дунёга келди. Дарслик ўз даври учун адабиёт назариясига бағишланган мукамал манба сифатида ўзбек адабиётшунослигида муҳим аҳамиятга эга. Шу жиҳатдан Абдурахмон Саъдийнинг "Амалий ҳам назарий адабиёт дарслари" дарслигини ўзига хос жиҳатлари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

1. Олимнинг адабиётшунослик, адабиёт назарияси, адабий танқид борасидаги фикрлари шунчаки фикрлар эмас, йиллар давомида ўрганилган, тадқиқ этилган тадқиқотларнинг ҳулосавий қисмидир. Олимнинг адабий таҳлил борасидаги 20 дан ортиқ, адабиёт тарихига оид 30 дан ортиқ, адабиёт назариясига оид 30 дан ортиқ, адабий танқид борасидаги 30 га яқин, педагогика оид 30 га яқин, тилшуносликка оид 10 дан ортиқ асарлари ва мақолалари¹, улардаги илмий-назарий ҳулосалар дарсликка асос бўлганлиги бу асар қийматини кўрсатиб турибди.

2. Олим дарсликдаги маълумотларни тақдим этишда адабиёт тарихи, адабиёт назарияси, адабий танқидга оид 30 дан ортиқ дарслик, энциклопедия, маърузалар тўпламлари, луғатлардан фойдаланган.

3. Дарсликда қиёс услубидан унумли фойдаланилган: ўзбек, қozoқ, татар адабиёти ва мумтоз адабиёт: чигатой адабиётидаги ижод маҳсуллари билан биргаликда Ғарб адабиёти: рус, француз, инглиз, немис адабиётидаги бадиий асар намуналари тадқиққа тортилган. Бу орқали маълум назарий қонуниятлар ва улардаги ўзига хослик макон ва замон миёсида ўрганилган.

4. Олим мумтоз адабиёт намуналаридан кўра XX аср бошларида ижод қилган шоирлар ижодига қўп мурожаат қилган. Ўзи эътироф этганидек, бундан мақсад – ўз даври адабиёти ва адабий жараёни танитиш, бу ҳусусда кенгроқ маълумот бериш.

5. Дарслик шунчаки илмий-назарий қоидалардан иборат бўлмай, дарслик тузиш мақсадидан келиб чиққан ҳолда унинг амалий натижасининг татбиқи акс этган манба сифатида эътиборга молик. Муаллиф дарсликда "Иш" сарлавҳаси остида ўқувчига назарий кўникмаларни амалиётга татбиқ қилиш имконини берувчи топшириқлар беради.

6. Дарслик ўзига хос тушунтириш принципи асосида тузилган: узундан-узун назарий қоидалар эмас, назарий қонуниятларнинг изоҳи ва шарҳига кенг ўрин ажратилган. Адабий жараёнда фаол бўлган 100 дан ортиқ асарлардан намуналар келтирилганки, бу эса олимнинг ўз даврининг синчи мунаққиди эканлигидан далолат беради.

¹ Мўминова Нилуфар Абдувахобовнанинг "Абдурахмон Саъдийнинг адабиётшунослик мероси" мавзусидаги номзодлик диссертациясининг сўнгги қисмида Абдурахмон Саъдийнинг библиографик кўрсаткичи эълон қилинган (Тошкент, 2002, 143–148-бетлар).

7. А.Саъдий дарсликдаги адабиёт тарихи, адабиёт назарияси, адабий танқидга оид илмий-назарий қарашларни мавжуд манбалардан айнан келтирмайди, улар билан баҳсга киришади, изоҳталаб ўринларни изоҳлайди, янги назарий қонуниятларни, қарашларни тақдим қилади. Бу борада олимнинг омма адабиётига оид назарий қоидалар ҳақидаги мулоҳазалари, вазн имкониятларини тушунтиришдаги янгича ёндашув: ритмата услуби эътиборга молик. Кейинчалик Фитрат "Адабиёт қоидалари" асарида аруз вазни имкониятларини "чилдирма" услубида очиб берган эди.

Дарслик етти бобдан иборат бўлиб, адабиёт тарихи, адабиёт назарияси, адабиёт танқидга оид илмий-назарий маълумотлар тизимли равишда берилган:

Биринчи боб тил истилоҳи, унинг маъновий кўлами изоҳига бағишланган бўлиб, тилнинг бадий адабиётдаги ўрни, руҳият ифодасидаги юки, турли халқларнинг тил хусусиятлари каби масалаларга бағишланган. Тил тараққиёти, комиллашиши инсон онгининг тараққиёти, тилдаги ўзгаришлар эса ўша тилда сўзлашувчи миллатнинг ижтимоий, иқтисодий, маънавий ривожланиши ёки аксинча таназзулга юз тутиши билан боғланади.

Иккинчи боб "Тилда сўзларнинг қўлланиши ҳам услуб масалалари" деб номланиб, тилда сўзларнинг қўлланиш имкониятлари, тилдаги сўзларнинг услубга таъсири, сўзлардаги моҳиятнинг кўчиши, кўчим, истиора ва киноянинг ўзига хос хусусиятлари, матндаги сўзларнинг кўчиши каби масалалар хусусида тўхталиниб, ўхшатишларнинг ёзма ва халқ оғзаки ижодидаги ўзига хос хусусиятлари қиёсий ўрганилади. Олим фикрни англатишнинг икки йўлини фарқлайди: тўғри англатиш ва суратли англатиш, яъни мажоз воситасида. Суратли англатишнинг 12 йўли тақдим қилинади: сўзларнинг туб маъноларидан кўчишлари, ўхшатиш, сифатлаш, туртма (таъриз – кесатиш), жонлантириш, муболаға, қаршилантириш, такрор, савол бериш, нидо, кесиш, билиб билмасликка олиш. Шуниси аҳамиятлики, А.Саъдий тилнинг маъно кўчиш турларини моҳиятидан келиб чиққан ҳолда иккига ажратади: ўхшашли кўчим ва ўхшашсиз кўчим. Ўхшашсиз кўчимга метонимия ва синекдоха маъно кўчиш турлари, ўхшашлик кўчимга эса метафорани киритади. Ўхшашлик кўчимни майда бўлақларга бўлган ҳолда 14 қисм асосида ўрганади, намуналар келтиради. "1. Бутун ўрнига бўлақ (парча) ёки бўлақ ўрнига бутун айтилури *"Бош соғ бўлса, мол топилир"*, *"Ики қўл қилган ишни бир қўл қила олмас"* деганда бутун ўрнига бўлақ айтилгандир. *Бош, қўл сўзлари* каби. 2. Кўб ўрнига айтилури: *шогирд турмуши, мактаб масаласи, ўзбек адабиёти "Кўзимда эрта ва кеч бир йигин ҳаёл очилур"* (Чўлпон) *душман қочди* каби".

Дарсликда ўхшашлик асосида маъно кўчадиган ҳолат истиора ва кўчимга асос бўлиши ва бу икки турли ҳодисанинг ўхшаш ва фарқли хусусиятлари бадий парчалар асосида изоҳланади. Бу икки ҳодисанинг иштироки адабий тур танламаслиги Чўлпон, Элбек, Боту, Шокир Сулаймон каби даврдош ва Аҳмад Яссавий, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Ҳусайн Бойқаро, Абдулла Авлоний каби мумтоз шоирлар лирик парчалари билан бир қаторда Абдулла Қодирийнинг "Ўткан кунлар", Фитратнинг "Чин севиш" каби асарлари мисолида исботланади.

*Кўнгил боғи сабз экан-да, билмай юрдим.
Умрим гули хазон бўлди, эмди туйдим, –*

байтидаги "кўнгил боғи", "умрим гули" каби гўзал истиоралар,

Кўз ёшларим оёғингга тўкарман, –

мисрасидаги ўзига хос қисм орқали бутунга асосланилган маъно кўчиши олим томонидан синчковлик ва бадий тафаккур билан танланган адабий парчалардандир. А.Саъдий ана шундай 100 дан ортиқ бадий парчаларни келтирар экан, улардаги маъно кўчимларини топишни ўқувчига ҳавола қилади. Ташбеҳ ва истиора ўртасидани фарқни сўзнинг ингичкалашиши, нозиклашиши, иқтисод қилинишда кўради ва истиорага ўхшатишдан юқори мартаба беради, ўхшатишдан кўра инсон ҳаёлотига ортиқроқ завқ беришини таъкидлайди. Олим ўхшатиш йўллари хусусида тўхталганда, моддий нарсанинг моддий нарсага ўхшатилиши, моддий нарсанинг маънавий нарсага ўхшатилиши, маънавий нарсанинг моддий нарсага ўхшатилиши каби турларига намуналар келтиради. *"Ёғди ўқ бошларига ёғмурдек"* мисрасида "ўқ"нинг *"ёмғир"*га ўхшатилиши моддий нарсанинг моддий нарсага ўхшатилишига, Чўлпоннинг машҳур *"Кўнглим каби йиқик уйлар, қишлоқлар"* мисрасидаги *"уйлар"*нинг *"кўнгил"*га ўхшатилиши моддий нарсанинг маънавий нарсага ўхшатилишига, *"Менинг сенга бўлгон муҳаббатим мана бу денгиз каби чуқур"* жумласидаги *"муҳаббат"*нинг *"денгиз"*га ўхшатилиши маънавий нарсанинг моддий нарсага ўхшатилишига намуна сифатида содда ва аниқ тушунтириб берилган. Дарсликдаги сифатлаш, таъриз, жонлантириш, муболаға, қаршилантериш, такрор, нидо каби бадий тасвир воситалари ҳам шу шаклда батафсил изоҳланган.

Дарсликда *"Таҳрир учун маълумот"* сарлавҳаси остида мавзу ҳақида батафсил маълумотлар келтирилади. Маълум бир мавзу доирасида ижодий иш ёзиш ва таҳрир кўникмаси, бир мавзунинг таркибан бўлиш усули ўргатилади. Масалан, олим *"Ёзги кеч шаҳарда"* деган мавзусини танлайди, уни план моддаси, яъни мавзу, мундарижа ва гуруҳларга ажратилиб, уларни жамлаб, йирик қисмларнинг ажратилмасини тузади: 1) *Қуёш ботиш олдиди*; 2) *Қуёш ботгач*; 3) *Кишиларда кечки ҳаракат*; 4) *Боғча томошасига бориб қайтиш*. Бу тўрт йирик план ўз ичда бир қанча кичик бўлақларга бўлинади. А.Саъдий *"Қуёш ботиш олдиди"* қисми: а) уфқда кўриниш б) қуёш ёғдуларининг нарсаларга тушган ранглари с) подаларнинг қайтиши каби; *"Қуёш ботгач"* қисми учун эса а) ер усти ҳам кўк; б) ой ҳам юлдузлар; с) электрик ёғдуси; д) кечки юмшоқ ел; е) жилға ёки ариқларнинг оқиши каби; *"Кишиларда кечки ҳаракат"* қисми учун а) халқнинг турли кийимларда гўзалланиб боғчаларга, томошаларга, истироҳат жойларига оқилишлари; б) кўчаларнинг четларида яёв юргувчилар ҳаракати; с) автомобил, трамвай ҳам аробаларда бир ундай, бири бундай қизгин ўтиб кетишлари; *"Боғча томошасига бориб қайтиш"* сарлавҳали қисмга: а) боқчага – томошага кетишинг; б) боғчада кўриниш, халқ ҳаракати; с) мусиқа ва унинг сенга таъсири; д) боқчадан қайтишинг; е) қандай таассурот ва қандай ҳаёллар остида уйкуга кетишинг каби кичик қисмларга ажратишни тавсия қилади.

А.Саъдий дарсликда услуб масаласига батафсил тўхталади. Дастлаб тилнинг бойиш имкониятлари хусусида маълумот беради. Ҳар бир ижодкор ўз услубига эга эканлигини таъкидлаган олим *"Яссавий, Навоий... каби чигатой шоирлари, Бобир ва Абулғозий каби муҳаррирлар ўзларига айрим мустақил услубга эга бўлгу(в)чи одамлар"* эканлигини баён қилади. Адабий

таъсир натижаси ўлароқ бир даврда яшаб ижод этган шоирлар ижоди, асар композицияси, сюжет чизиги, образлар тизими ўхшаш бўлади. Демакки, давр услуги ижодкор услубининг йиғиндиси сифатида адабий муҳитни шакллантиради. Мумтоз шоир ва замонавий шоирлар услуги улар яшаган адабий муҳитининг мевасидир.

Табиийки, наср, назм ва драматургия услуги бир-биридан тубдан фарқланувчи услубдир. Бадиий асарнинг узоқ умр кўриши "услубнинг қувватидан"дир. Муаллиф услубнинг синфлар билан муносабати хусусида тўхталар экан, ижтимоий ҳаёт ҳар қандай жанрдаги асар услубига, ижодкор услубига таъсир кўрсата олишини исботлайди. Демакки, "ижтимоий турмушнинг шартларига қараб, тилнинг ва унинг услубининг табиати ҳам ўзгаради". Услуб очиқлик, кўринишлилик, ҳиссийлик каби бир қанча хусусиятларга эга бўлиб, бу хусусиятлар асарларнинг яшаб қолиши ва тушунарли бўлишида муҳим аҳамиятга эга. Бадиий адабиётда шакл ва мазмуннинг мутаносиб бўлиши муҳим аҳамиятга эга, бу икки ҳодиса бир-бирини тақозо қилади. А.Саъдий шоирларнинг бир-бирларидан фарқли жиҳатлари сифатида мавжуд мавзуларга янгича шакл беришлари, янгича услубда ижод қилишларини кўрсатади.

А.Саъдий услубнинг очиқлиги баробарида сўзларнинг софлигига ҳам алоҳида эътибор қаратиш кераклигини уқтиради. Четдан олинган сўзларнинг ишлатилиши бадиий матн моҳиятига салбий таъсир кўрсатишини намуналар асосида исботлашга ҳаракат қилади. "Ажнабийлик ёлғиз-ёлғиз сўзлар олишдагина эмасдир, бу ҳол жумлалар тузишда ҳам бўладир. Бир тил учун энг кўркинчлиси ҳам шудир. Масалан, илгариги замонда Лутфий, Ҳусайн Бойқаро, Навоий кабилар Эрон ва арабларнинг ёлғиз сўзларининг таъсири остидагина қолмасдан, жумла тузишда ҳам Эроннинг қаттиғ таъсирлари остида енгилдилар. Туркий тилида форсий таркиблар ясадилар. Форсий тили руҳида ибора ва жумлалар туздилар. Умархон Амирий ҳам шу йўлдан кетди. Камий, Алмаий ва Фурқатларда ҳам шу ҳолни кўрамиз. Машраб ҳам мундан кутула олмаган. Ҳатто Авлонийда ҳам бу таъсир бордир". Олим Навоий, Элбек, Чўлпон, Боту ижодидан намуналар келтирган ҳолда бадиий матн ичидаги ажнабий сўзнинг моҳияти ва оҳанги шеър матнига мос тушмаганини изоҳлайди.

А.Саъдий услубни бузувчи хусусиятлардан бири сифатида матндаги сўзларни битимдош шаклида (омоним сўз назарда тутилган) келтиришини кўрсатади. Олимнинг фикрига кўра "ёзишда, айтилишда бир-бирисига ўхшаган ики сўзни битимдош қилиб келтириш ҳам услубнинг очиқлигин бузади". Битимдош сўзлар туюқ жанрига асос бўлиб, А.Саъдий бу жанрга оид уч туюқ (Лутфий, Навоий, Бобур)ни таҳлилга тортади. Мисралардаги омоним сўзларнинг маъноларини изоҳлайди.

Дарсликнинг айни бобида "Сўз услуги" сарлавҳаси остида сочма ва тизма услуби бир-биридан фарқлаш қонуниятлари келтирилган илмий-назарий ҳамда амалий матнлар келтирилган бўлиб, олим дастлаб сочма услубни тушунтиради ва "Шажарайи турк" асаридан парчалар келтиради. Тизмани изоҳлашда халқ оғзаки ижоди ва ёзма адабиётдаги шеър тизмаларидаги 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 ҳижоли вазнларнинг амалий натижаларини кўрсатувчи шеърини парчаларни тақдим қилади, ҳижо имкониятлари ва туроқланишини "риттата" усули асосида тушунтиради. Дарсликда аруз вазни ва унинг туркий тилдаги имкониятлари хусусида ҳам қисқача тўхталинган, туркий тилдаги 11, 13, 15 ҳижоли вазнлар билан

киёсланади. Олим томонидан мадд вазни – аруз вазнининг туркий тилга ўзлашишининг асосий сабаби туркий тилдаги араб ва форс тилларидан ўзлашган сўзларнинг миқдори кўплиги билан изоҳланади. бутунлай аруз вазнида ижод қилганини таъкидлайди.

А.Саъдий қофияни битим атамаси остида келтиради, битимни тизманинг асосий шартларидан бири сифатида баҳолайди. Шу асосда ғазал, рубоий, тўртликнинг ўзига хос қофияланиш тизими баробарида оҳанг, вазн ва битим бирлигини бир бутунликда тақдим қилади. Олим "битимсиз вазн оҳангсиз бир вазн" эканлигини таъкидлаб, битимдош сўзларнинг тўлақонли оҳангдош бўлиши шеърнинг муваффақиятини таъминлашини исботлаш мақсади билан Ғ.Зафарийнинг "Ваннайчахон" шеъридаги "янграмар" билан "интилар" сўзларидаги битимдошлик оҳангни бузишини таъкидлайди. Чунки битимдош сифатида келтирилган сўзлар тўлиқ оҳангдошлик касб этмаган. Шеърдаги "моралар" билан "ўйнамар" битимдош сўзлари ҳам айнан қофиядош эмаслигини таъкидлаб, бу каби битимдошлик шеърдаги умумоҳангдошликни бузишини таъкидлайди. Демакки, олим мисралардаги сўзларнинг асл қофия томиридан бўлишини асосий хусусиятлардан бири сифатида келтиради.

Дарсликнинг учинчи боби омма адабиёти – халқ оғзаки ижоди, жанрлари, образлар тизимига бағишланган. А.Саъдий халқ адабиётини "оғиз адабиёти" деб атади. У гарчи 8 қисм асосида омма адабиёти ва ёзма адабиётнинг фарқли жиҳатларини кўрсатса-да, улардаги энг асосий тафовутни ғояси, руҳида деб белгилайди.

Дарсликнинг тўртинчи боби "Кишилиқ ижоди ва унинг турлари" деб номланиб, олим дастлаб бадиий ва илмий ижод тушунчаларини киёслайди. Фикрни етказиш йўллари: тўғридан-тўғри ёки турли тасвирлар воситасида каби масалаларга тўхталади. Санъатнинг фан сифатида турли соҳаларга таъсири, шеър ва насрнинг санъатга муносабати, санъатнинг ижтимоият билан билан боғлиқлиги каби турли жиҳатлар батафсил кичик сарлавҳалар остида изоҳланади. Олим маълумотларни тақдим этишда ўзига хос услубдан фойдаланган. Кичик сарлавҳаларнинг аксарияти савол шаклида берилган ва саволга жавоб изланган. А.Саъдий бу бобда санъатдаги адабий оқимлар ҳақида жуда кенг ва батафсил маълумотларни тақдим қилганки: ўқувчи, талаба бу маълумотлар асосида адабий оқимлар Шарқ ва Ғарб адабиётида турлича ҳукм сурганини намуналар асосида англаб олиши мумкин бўлади. Чунки муаллиф адабий оқимлар ва уларнинг пайдо бўлиш тарихи, тараққиёти, таназзули ва сабабларини бирма-бир тушунтирган. Маълум адабий оқим вакиллариининг асарлари ва улардаги моҳиятни алоҳида изоҳлаган. Бир шоир фақат бир адабий оқим вакили эмас, унинг асарлари моҳиятидан келиб чиққан ҳолда турли оқим намуналари бўлиши мумкинлигини асослаб берган. Классицизм, фикрчилик (рационализм), сентиментализм, романтизм, символизм, модернизм, футуризм, ижтимоийгчилик, туркумланиш ва бошқа оқимлар ва уларнинг Шарқ ва Ғарбдаги вакиллари, асарлари таҳлилга тортилган.

Дарсликнинг бешинчи бобида шеърини ижодлар турларга ажратилади, олим ҳис-туйғуларга йўғрилган шеърни юрак шеърлари деб номлаб, юракчилик шеърларини бир қанча турларга ажратган ҳолда тақдим қилади: диний юракчилик, ҳарбий-ватаний юракчилик, инқилобий шеърлар, қасида-мадҳия, севги юракчилиги – муҳаббат шеърлари, қайғу, мотам шеърлари, ҳажвий юрак шеърлари каби турлар асосида уларнинг ўзига хос жиҳатларини

намуналар асосида изоҳлайди. Олим насрни кўчирик атамаси остида келтиради. Кўчирикни юракчилик ва томошалик (драматургия) билан қиёслайди, услуб ва шаклдаги фарқларни кўрсатади.

Дарсликнинг олтинчи бобида шоирга керак бўладиган хусусиятлар ҳақида маълумот беради. Илҳом, нафосат, дохийлик масалалари хусусида илмий қарашларни тақдим қилади. Бу бобда олим адабий танқид ва мунаққиднинг адабиёт оламидаги мавқеи борасида керакли фикр-мулоҳазаларни келтирадики, бу фикрлар нафақат XX аср бошлари, балки бугунги кун танқидчилиги ва мунаққидларига қўйиладиган талаблар ўзгармаганидан далолат беради.

Дарсликнинг еттинчи бобида насрий асарлар ва уларнинг турли жанрлари: саёхатнома, хотиротлар, мемуар асарлар, адабий нутқлар, таржимаи ҳол, ёднома, табиатлама (характеристика), қайднома, ўзимлик (автобиография) кабилар ҳақида маълумотлар келтириладики, бу маълумотларда жанрларнинг тарихий илдизлари ва XX аср бошларида пайдо бўлган насрий жанрлар ва уларнинг намуналари батафсил таҳлил қилинади. Олим бобда дарслик яратиш масъулияти ва қонуниятлари хусусида ҳам тўхталади, тузиладиган дарсликларнинг нима ёки ким учун мўлжалланиши асос сифатида кўрсатилади, талаблари келтирилади.

А.Саъдийнинг "Амалий ҳам назарий адабиёт дарслари" дарслиги гарчи мактаб ўқувчилари учун тузилган дарслик сифатида кўрсатилган бўлса-да, аслида бу китоб университет талабалари учун мўлжалланган дарслик имкониятларига жавоб беради. Муаллифнинг ўзи ҳам асарнинг кириш қисмида кўп бора "талабалар" сўзини ишлатган. Қолаверса, адабиёт назариясига оид жуда кенг ва батафсил келтирилган илмий-назарий маълумотлар, ҳулосалар университет талабалари имкониятларидан келиб чиққан ҳолда тақдим қилинган, бу маълумотлар йирик мутахассисларнинг илмий тадқиқотлари ва маърузалари асосида танланган. Дарсликда берилган топшириқлар ҳам амалий машғулот учун мўлжалланган. Хулоса қилиб айтиш мумкинки, "Амалий ҳам назарий адабиёт дарслари" китоби адабиёт назариясига оид дастлабки ва шу билан биргаликда мукаммал қўлланма бўлиб, дарсликда адабиёт назариясига оид барча назарий масалалар етарлича ўрганилган. Ўйлаймизки, ушбу китоб XX аср адабиётшунослигини ўрганишда, давр илмий мактабининг асосий хусусиятларини белгилашда, адабиёт назариясига оид билимларни мустаҳкамлашда муҳим манба сифатида хизмат қилади.

РЕЗЮМЕ. Мақолада Абдурахмон Саъдийнинг "Амалий ва назарий адабиёт дарслари" дарслиги, манбалари, таркибий қисми борасида фикр юритилади.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются "Уроки практической и теоретической литературы" Абдурахмана Саади, его источники и компоненты.

RESUME. The article discusses Abdurrahman Sa'di's "Practical and Theoretical Literature Lessons", its sources, and its components.

Таянч сўз ва иборалар: дарслик, назария, адабиёт, адабиётшунослик, манба, услуб, адабий тур.

Ключевые слова и выражения: учебник, теория, литература, литературоведение, источник, метод, литературный жанр.

Key words and word expressions: textbook, theory, literature, literary studies, source, method, literary genre.

МУНДАРИЖА

Тилшунослик

Ё.Одилов. Тилнинг демографик қуввати.....	3
А.Ҳасанов. Шевага хос ибораларда <i>бош</i> сўзининг айрим семантик хусусиятлари.....	9

Махтумқули таваллудининг 300 йиллиги

Б.Каримов. Закий Валидийнинг "Девони Махтумқули" мақоласи ҳақида....	18
А.Улуғов. Махтумқули сабоқлари.....	23
Д.Ғайипов. Махтумқули шеъриятида ишқ-муҳаббат талқини.....	29
Э.Очилов. Махтумқули ва ўзбек адабиёти.....	32
С.Сариев. Махтумқули шеърляти ва халқ бахшилари.....	41

Илмий ахборот

М.Худойкулов. Илк жадид матбуотида ҳажвий публицистика.....	46
В.Алимасов. Абу-л Ғазл ал-Ҳамадонийнинг ҳаёти ва ижоди	49
О.Ҳамроева. Адабиёт назариясига оид илк дарслик	53
А.Қурбонов. Навоий ғазалиётида тамсил, таносуб ва истиора уйғунлиги ...	59
М.Мавланова. Ширин образи ҳақида айрим мулоҳазалар.....	66
Э.Ҳазраткулова. "Бобурнома"нинг Аннета Бевериж таржимасида маданий-адабий муҳитга оид қайдлар	70
Д.Азизова. "Ўткан кунлар" романида архетипик мотивлар трансформацияси.....	75
Ғ.Тиллабаева. Ўзбек ва рус фольклоридаги астрономик топишмоқлар қиёси.....	80
С.Қурбанова. Шукруллонинг бадиий публицистикаси.....	85
С.Маҳмудова. Адабий таъсир ва илҳом самараси.....	90
Ғ.Низомов. Тарихий воқелик ва характер	94
Ғ.Атаджанов. Усмон Носир образининг бадиий талқинлари.....	99
Д.Зарипова. Навоий ва Ҳувайдо ижодида Иброҳим Адҳам образи.....	103
Д.Ходжаева. Ўзбек тилида расмий эпидейтик нутқий жанрлар тизимининг ўзига хослиги.....	107
О.Ҳайтбаев. Ҳозирги ўзбек ва қорақалпоқ адабий тилларидаги аллофраземалар.....	112
Л.Раҳимова. Тилшуносликда оғзаки дискурсни белгиловчи лингвистик омилларнинг ўрни.....	116
Ш.Аннақулова. Неология ва неография – тилшуносликнинг йўналишларидан бири сифатида	119
О.Ўринова. Қашқадарё лексикасида чорвачилик билан боғлиқ терминлар.....	124
С.Баратова. Ўхшатишнинг лингвопоэтикадаги ўрни.....	127